

■

MARDUKI JA JAHVE SOOSIK: PÄRSIA KUNINGAS KYROS II JA TEMA TAEVASED PATROONID VANA TESTAMENDI TEKSTIDES JA KYROSE SILINDRIL¹

Andreas Johandi

SISSEJUHATUS

Kuningas Kyros II (559–530 e.m.a) on ilmselt üks tuntumaid ajaloolisi isikuid eelkristlikust Lähis-Idast. Enneolematu ulatusega Pärsia Ahhemeniidide² impeeriumi (u 550–330 e.m.a) rajaja tegevust on jäädvustanud nii Mesopotaamia, Vana-Pärsia, Vana Testamendi (VT) kui ka klassikalised kirjalikud traditsioonid. Selles artiklis võetakse võrdleva vaatluse alla, kuidas Kyrost ja tema tegevust on käsitletud VT Jesaja ja Esra raamatutes ning tähtsaimas tema kohta käivas Mesopotaamia allikas – Kyrose silindri nime all tuntud tekstis. Kuna silindriteksti ning VT Kyrost käsitlevate tekstide vahel on temaatilisi ja ka keelelisi sarnasusi, eriti neis osades, mis kajastavad Kyrose suhteid vastavalt Paabeli linnajumala Marduki ja Iisraeli jumala Jahvega, on selles artiklis tehtud katse neid kokkulangevusi lähemalt piiritleda ning ühtlasi küsida nende päritolu järele.

VTs mainitakse Pärsia kuningat Kyros II-t (eestikeelses Piiblis Koosres) nimepidi 2. Ajaraamatus ning Jesaja, Esra ja Taanieli raamatutes.³

---

¹ Artikkel on valminud Haridus- ja Teadusministeeriumi personaalse uurimistoetuse PUT 500 ja Tartu Ülikooli baasfinantseeritava projekti PHVKU16926 toetusel.

² Viimase aja teaduskirjanduses on hakatud traditsioonilise Ahhemeniidide riigi asemel kasutama nimetust Teispiidide-Ahhemeniidide riik, sest rangelt võttes valitsesid Pärsia impeeriumis järgemööda kaks dünastiat: Teispiidid (Kyros II ja tema poeg Kambyses) ja Ahhemeniidid (Dareios I – Dareios III), vt Robert **Rollinger**, „Thinking and Writing about History in Teispid and Achaemenid Persia“ – *Thinking, Recording, and Writing History in the Ancient World*. Ed. by Kurt A. Raaflaub (MA, Oxford, Chichester: John Wiley & Sons, Inc, 2014), 187.

³ 2Aj 36:22; 36:23; Esr 1:1; 1:2; 1:7; 1:8; 3:7; 4:3; 4:5; 5:13; 5:14; 5:17; 6:3; 6:14; Js 44:28; 45:1; Tn 1:21; 6:29; 10:1. Mitmel puhul on Kyrorest juttu ka nime nimetamata.

Juutlikes allikates on Kyros läbinisti positiivne tegelane, keda on tingimusteta ülistatud.⁴ Kui VT tekstid ning klassikalised autorid kõrvale jätta, leidub tuntuim ja ühtlasi enim poleemikat tekitanud kajastus Kyroset muistse Paabeli varemetest leitud savisilindril, mida tuntaksegi Kyrose silindri nime all. Ka selles, akkadi keeles kirja pandud tekstis on Kyrost kirjeldatud kui läbinisti positiivset tegelast, keda vastandatakse teravalt Paabeli eelmisele valitsejale, Uus-Babüloonia dünastia viimasele kuningale Nabonidusele (556–539 e.m.a), keda on kujutatud üdini negatiivses võtmes.

Kyroset silindrit on mõnikord peetud ka tõendusmaterjaliks, et VT Jesaja ja Esra raamatutes on esitatud autentset informatsiooni Kyroset ja tema tegevuse, eriti juutide nn Paabeli vangipõlvest vabastamise ja Jeruusalemma templi taastamise kohta. Selles artiklis on käsitletud ka seda probleemi ning üritatud vastata küsimusele, kas silindritekst kinnitab Jesaja ja Esra raamatutes esitatud informatsiooni juutide saatuse kohta Kyroset valitsemise all.

DEUTEROJESAJA – KYROS KUI JAHVE TÖÖRIIST, MESSIAS JA KARJANE

Traditsiooniliselt on 66 peatükist koosnevat Jesaja raamatut saksa teoloogist Bernhard Duhmist⁵ alates jaotatud kolmeks osaks, mida pikka aega käsitleti eraldiseisvate teostenä. Nii hakati Js 1–39 autorit kokkuleppeliselt nimetama Protojesajaks e esimeseks Jesajaks. Protojesaja kihistuses on prohvetit mainitud ka nimepidi kui Jesajat, Aamotsi poega.⁶ Js 6. peatükis jutustab Jesaja minavormis enda prohvetiks kutsumise loo, mille dateerib Juuda kuninga Ussija surma-aastasse (736 e.m.a). Jesaja raamatu peatükid 40–55 omistati aga esialgselt Jesajast paar sajandit hiljem ela-

⁴ Pierre **Briant**, *From Cyrus to Alexander. A History of the Persian Empire* (Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 2002), 46. Vt ka David **Vanderhooft**, „Cyrus II, Liberator or Conqueror? Ancient Historiography concerning Cyrus in Babylon“ – *Judah and Judeans in the Persian Period*. Ed. by Oded Lipschits and Manfred Oeming (Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 2006), 362.

⁵ Bernhard **Duhm**, *Das Buch Jesaja*. Handkommentar zum Alten Testament III/1. Zweite, verbesserte Aufl. (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1902 [esmatrükk 1892]), XIII–XIX.

⁶ Vt Js 1:1; 2:1; 13:1; 20:2; 37:2; 37:21; 38:4.

nud prohvetile, kelle nimi Jesaja raamatust ei selgu ja keda hakati nime-tama Deuterokesajaks e teiseks Jesajaks. Sarnase põhimõtte alusel hakati Jesaja raamatu lõpuosa (Js 56–66) teise anonüümse prohveti järgi nime-tama Tritokesajaks. Kirjanduslik lahknevus Deutero- ja Tritokesaja kihis-tuste vahel ei ole siiski samavõrd põhjanev kui Proto- ja Deuterokesaja kihistuste vahel.⁷

Pärast Protojesaja kihistuse lõppu, alates Js 40. peatükist toimub järsk suunamuutus teoloogilises arutluses ning muutuvad ka seda ääristavad ajaloolised dekoratsioonid. Kui enamik Protojesaja (Js 1–39) kuulutus-test ennustab juudalastele kohtumõistmise saabumist, siis Deuterokesa-jas (Js 40–55) on oraaklid juba peamiselt lunastust kuulutavad.⁸ Samuti on pärast murrangut toimunud pea kahesaja-aastane hüpe ajas edasi. Kui peatükkides 36–37 on juttu sündmustest, mis toimusid Juuda kuningas Hiskija (725–698 e.m.a) ajal aastal 701 e.m.a,⁹ ning Protojesaja päris lõpus, salmides Js 39:6–7 kuulutatakse Hiskijale küüditamist Paabelisse, siis Deuterokesaja kihistuses kuulutatakse lohutussõnum¹⁰ juba Paabeli vangipõlves elavale juudi diasporaale ning ennustatakse Paabeli lange-mist (Js 47). Lisaks muutunud tundetoonile ja ajaloolisele klappimatussele on salmiga 40 algavas kihistuses nähtud märke range monoteismi juurdu-misest VT teoloogiasesse.¹¹

Deuterokesaja dateerimise küsimuses ei ole seni üksmeelt saavuta-tud, kuid VT uurijad on praeguseks enamasti loobunud Duhmi pakutud

⁷ Jan Christian **Gertz**, Angelika **Berlejung**, Konrad **Schmid**, Markus **Witte**, *T&T Clark Handbook of the Old Testament: An Introduction to the Literature, Religion and History of the Old Testament* (London, New York: T&T Clark, 2012), 421. Jesaja raamatu osa-de erinevate grupeerimisvõimaluste kohta vt Jürgen **van Oorschot**, *Von Babel zum Zion: Eine literarkritische und redaktionsgeschichtliche Untersuchung* (Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1993), 2–4.

⁸ Gertz et al., *T&T Clark Handbook of the Old Testament*, 419.

⁹ Kirjeldatud on Jeruusalemma piiramist assüürlaste poolt kuningas Sanheribi (704–681 e.m.a) joogikallaja juhtimisel. Js 37 kirjeldab, et Jahve sekkumise tõttu jäi Jeruu-salemm toona vallutamata. Jeruusalemma piiramise kirjelduse leiab ka 2Kn 18:13–19:35; 2Aj 32:1–23.

¹⁰ Claus **Westermann**, *Tuhat aastat ja üks päev*. Eesti EKBKL Kõrgema Usuteadusliku Seminari õppekirjandus Nr. 2 (Tallinn: Logos, 1995), 162.

¹¹ Vt nt Js 44:6: „Nõnda ütleb Issand, Iisraeli kuningas, / ja tema lunastaja, vägede Issand: / Mina olen esimene ja viimane, / ja ei ole muud jumalat kui mina“; Js 48:12: „Kuule mind, Jaakob, / ja Iisrael, mu kutsutu! / See olen mina! / Mina olen esimene, / mina olen ka viimne!“ Deuterokesajas avalduva range monoteismi kohta vt nt Gertz et al., *T&T Clark Handbook of the Old Testament*, 426–427.

kolmikjaotuse järgimisest, sest seda peetakse liiga lihtsakoeliseks tõlgenduseks. Nii ei käsitleta Proto-, Deutero- ja Tritojesajat enam eraldi teosetena ja Jesaja raamatut tõlgendatakse kui tervikut, mis tekkis pikaajalise ja keerulise redaktsiooniprotsessi tulemusel ja sisaldab eri kihistusi, mis ei sobitu selgepiirilisse kolmikjaotusesse. Muutunud on ka hinnangud Deuterojesaja loomisaja kohta: varasemate arvamuste ees, mis dateerisid Deuterojesaja ennustused eksiiliperioodi lõppjärku e aastatesse, mis vahetult eelnesid Paabeli langemisele 539. a e.m.a, ning pidasid autoriks üht isikut,¹² on domineerima pääsenud hinnangud, mille järgi Deuterojesaja ennustus – või vähemalt valdav osa sellest – hoopis järgnes Paabeli langemisele ning on valminud mitme autori ühisloominguna. Nii arvab nt Lisbeth S. Fried, et Js 40–55 salmidel on mitu autorit, kes kirjutasid Pärsia kuningate Kyrose, Kambyse ja Dareiose (522–486 e.m.a) valitsusajal enne viimase kuuendat valitsusaastat.¹³ Leidub ka värskemaid arvamusi, mille kohaselt Deuterojesaja materjal on koostatud veelgi pikema aja jooksul: nt John Goldingay ja David Payne pakuvad, et 540. aastatel alguse saanud Js 40–55 kirjapanek võttis aega sada aastat või rohkem.¹⁴ Arvestades värskemate uurimuste dateeringuid, on Deuterojesaja oraaklid seega tüübilt vähemalt valdavas osas *vaticinium ex eventu* ennustused e „ennustused“, mis on kirja pandud alles pärast neis kirjeldatavate sündmuste toimumist.

Deuterojesajas mainitakse Pärsia kuningas Kyrost nimepidi kahel korral (Js 44:28; 45:1), aga nime nimetamata on temast juttu ka mujal.¹⁵ Deuterojesaja e anonüümse prohveti või tänapäeva teaduse käsitluses pigem

¹² Nii paigutab varasematest uurijatest nt R. N. Whybray Deuterojesaja ennustused aastasse 550–539 e.m.a (Roger N. **Whybray**, *The Second Isaiah*. Old Testament Guides (Sheffield: JSOT Press, 1983), 12) ning Rudolf Smend üsna sarnaselt ajavahemikku 546–539 e.m.a (Rudolf **Smend**, *Vana Testamendi tekkelugu*. Teoloogiline Raamatukogu (Greif: Tartu, 1996), 161).

¹³ Lisbeth S. **Fried**, „Cyrus the Messiah? The Historical Background to Isaiah 45:1“ – *The Harvard Theological Review*, 95/4 (2002), 379.

¹⁴ John **Goldingay**, David **Payne**, *Isaiah 40–55. A Critical and Exegetical Commentary. Vol. 1*. The International Critical Commentary on the Holy Scripture of the Old and New Testaments (London, New York: Bloomsbury T&T Clark, 2014), 6–7. Mõistagi on ka Goldingay ja Payne'i käsitluse järgi Deuterojesajal mitu autorit.

¹⁵ Reinhard Gregor **Kratz**, *Kyros im Deuterojesaja-Buch*. Forschungen zum Alten Testament, 1 (Tübingen: J. C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1991), 15 järgi on Kyroset juttu ka kirjakohatades 41:2 jj.; 41:25; 45:13; 46:11; 48:14 jj.

prohvetite grupi¹⁶ jaoks on Kyros Jahve „võimsuse manifestatsioon, mida näeb kogu maailm“¹⁷. Levinuima tõlgenduse järgi käsitletaksegi Kyrost Deuterokesajas kui Iisraeli jumala tööriista või agenti, kes on kutsutud ellu viima Jahve eesmärke ajaloos,¹⁸ milleks on nt Jeruusalemma ülesehitamine ja sealse templi taastamine, millest on juttu Js 44:28¹⁹:

kes ütleb Kooresele: „Mu karjane!“ / Tema viib täide kõik, mida ma tahan,
/ ja ütleb Jeruusalemmale: / „Sind ehitatakse üles ja rajatakse tempel“²⁰!

Selle salmi puhul torkab silma, et Jahve kasutab siin Kyrose kohta nime-
tust „minu karjane“ (heebrea מִדְּבָרִי). Nii inimestest valitsejate kui ka juma-
late karjaseks nimetamine on laialt levinud nii Vana-Lähis-Ida kui ka
Egiptuse allikates. See muistne tiitel ulatub tagasi vähemalt kolmanda
eekristliku aastatuhande Sumerisse.²¹ VTs kasutatakse nime-
tust „kar-
jane“ Jahve, Iisraeli eliidi ja võõramaiste valitsejate kohta.²² Mittejuuti-
dest kuningate hulgast on Kyros siiski ainus, keda on karjasena ka nime-
pidi mainitud. Sellega rõhutavad Deuterokesaja autorid ilmselt Kyrose kui

¹⁶ Gertz et al., *T&T Clark Handbook of the Old Testament*, 420. Prohveti anonümsuse kohta vt Joseph **Blenkinsopp**, *A History of Prophecy in Israel. From the Settlement in the Land to the Hellenistic Period* (Philadelphia: The Westminster Press, 1983), 210.

¹⁷ John L. **McKenzie**, *Second Isaiah*. The Anchor Bible, 20 (Garden City, New York: Doubleday & Company, Inc., 1968), 78.

¹⁸ Mitu VT uurijat on rõhutanud, et Deuterokesaja jaoks on Jahve ajalugu kontrolliv jumal. Nt Joseph Blenkinsopp on kirjutanud, et Deuterokesaja püüdis oma tegevusega diasporaad veenda, et nende jumal kontrollib kõige kiuste endiselt ajaloosündmusi (Blenkinsopp, *A History of Prophecy in Israel*), 214.

¹⁹ Piiblitekstide tõlked pärinevad siin ja edaspidi Eesti Piibliseltsi 1997. aasta väljaandest.

²⁰ Selle lõigu viimase rea täpsemaks eestinduseks võib pidada Urmas Nõmmiku uustõlget: „Sind ehitatagu üles! Sind rajatagu!“ (raamatus Christoph **Levin**, *Vana Testament* (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2013), 111). Ulrich Berges on tähelepanu juhtinud grammatilisele ühildumatusele meessoost nimisõna „tempel“ (הַיְדִיבָלָה) ning naissoost verbivormi „rajatagu“ (רָבַחְתָּ) vahel. Bergesi arvates võib see inkongruents olla mõjutatud akkadikeelsest sõnast *ekallu(m)*, ‘palee’, mis konstrueeritakse peaaegu alati naissoo vormis (Ulrich **Berges**, *Jesaja 40–48. Herders Theologischer Kommentar zum Alten Testament* (Freiburg, Basel, Wien: Herder), 367–368).

²¹ Tiitli kasutuse kohta Mesopotaamias vt nt Marie-Joseph **Seux**, *Épithètes royales akkadiennes et sumériennes* (Paris: Letouzey et Ané, 1967), 54–60.

²² Vt loetelu kirjakohtadest: Young S. **Chae**, *Jesus as the Eschatological Davidic Shepherd. Studies in the Old Testament, Second Temple Judaism and in the Gospel of Matthew*. Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 2. Reihe 216 (Tübingen: Mohr Siebeck, 2006), 25, märkus 31.

isiku ja valitseja erakordset rolli juutluse ajaloos ning seostavad teda Taaveti soost kuningatega.

Vihjet Kyrose integreerimisest juudi traditsiooni võib välja lugeda ka eelmisest salmist 44:27, milles räägitakse Jahve võimest veekogudel kuivada lasta.²³ Ulrich Bergese tõlgenduses tähistab kuivamine siin vaenlaste jaoks kaotust ja allakäiku, jumala rahvale seevastu pagemist vabadusse, nagu see oli ka Kõrkjamerest läbiminekul (Ex 14:16–29). Kui Egiptusest pagemisel oli karja juhatava ja kaitsva karjase rollis Mooses ja pärast teda Taavet, siis Jahvelt rahva kuuldes aunimetuse „minu karjane“ saades asetub Kyros nende auväärsele seltskonnale lähemale. Berges rõhutab, et karjaseamet on lisaks kingiks olemisele ka kohustus, sest selle vastuvõtmisega kohustub Kyros jääma kuulekaks karja tegelikule omanikule Jahvele.²⁴

Sarnane vahendajaroll on Kyrosele omistatud ka salmides Js 41:1–4, kus teda nime nimetamata²⁵ on kirjeldatud kui võimast vallutajat. Kõigi tema võitude taga on Deuterokesaja tõlgenduses siiski vaid Jahve kõikvõimsus:

(1) Kuulake mind vaikides, saared, / ja rahvad, koguge jõudu! / Astuge ligi, rääkige siis, / mingem üheskoos kohtu ette! / (2) Kes äratas ida poolt selle, / kel kordaminek kannul käib? / Kes andis tema kätte rahvad / ja alistas kuningad, / et ta mõök need põrmustaks / ja ta amb teeks nad hajuvaiks kõrteks? / (3) Tema ajab neid taga, / kulgeb ohutult rada, / mida ta jalad ei käi²⁶. / (4) Kes on seda teinud ja teostanud? / See, kes

²³ Js 44:27: „kes ütlele sügavikule: „Kuiva! / Ma lasen su jõed kuivada!““. Tasub märkida, et Jahvele omistatakse Deuterokesajas ka võime teha täpselt vastupidist: „Ma panen jõed voolama viljatuil künkail / ja allikad orgude põhjas; / ma muudan järveks kõrbe / ja veelätteiks põuase maa“ (Js 41:18).

²⁴ Berges, *Jesaja 40–48*, 390.

²⁵ Järgnevas lõigus (Js 41:1–4) on Targumi järgi juttu hoopis Aabrahamist, keda mainitakse ka salmis Js 41:8, kus just teda on Jahve sõbraks nimetatud: „Aga sina, Iisrael, mu sulane, / Jaakob, kelle ma olen valinud, / mu sõbra Aabrahami sugu“; Targumi seisukohta jagasid nt ka Calvin, Luther ja üksikud nüüdisaegsed VT uurijad (vt Berges, *Jesaja 40–48*, 179–180). Mõned uurijad on arvanud ka, et Kyrose mainimine Deuterokesajas on hilisem interpolatsioon ja et tema nimi puudus esialgselt versioonist (vt selle kohta Kratz, *Kyros im Deuterokesaja-Buch*, 15); sellised hinnangud on tänapäeva piibliuurimises siiski perifeersed ja enamik uurijaist arvab, et salmis Js 41:2–4 on tegu just Kyrosega.

²⁶ See, et Kyros paradoksaalsel moel rada mööda kulgeb, ilma et ta jalad seda käiks, vihjab tõenäoliselt tema sõjakäigu hämmastavale kiirusele (Karl Elliger, *Deuterokesaja*:

algusest peale / on kutsunud rahvapõlvi²⁷: / Mina, Issand, olen esimene / ja olen viimastegi juures seesama.

Neis ridades kinnitab Jahve, et just tema on see, kes on Kyrose välja valinud ning rahvad ja kuningad tema kätte andnud. Žanriliselt kuulub Js 1–4 VT nn kohtukõnede²⁸ hulka, mis kirjeldavad, kas Jahve ja Iisraeli või Jahve ja rahvaste (või nende jumalate) vahelisi kohtuasju. Selles näites on tegu kohtukõnede žanri teise tüübiga, mille eesmärk on veenda kahtlejaid Jahve jumalikkuses.²⁹ Kui Js 41:1 kirjeldab kutset kohtuprotsessile, siis sellele järgneb Jahve kohtukõne, milles ta küsib, kes on Kyrose võimsa esiletõusu taga, ja vastab 4. salmis ise, et just tema (Jahve) see ongi. Jürgen van Oorschoti tõlgenduses ühendab Js 41:1–4 esimest korda VTs kaasaegsed maailmapoliitilised murrangud Iisraeli jumala küsimusega.³⁰

On arvatud, et väide, nagu oleks Pärsia kuninga esiletõusu taga Jahve käsi, võis kaasaegsetele tunduda nii uskumatu kui ka äärmiselt vastumeelne;³¹ samamoodi võis hämmastada kirjakoht Js 45:1–7,³² kus Kyrost on Taaveti kombel „Jahve võituks“ nimetatud³³ ja kus Iisraeli jumal kuulutab talle oma vankumatut toetust:

(1) Nõnda ütleb Issand oma võitule Kooresele, / kelle paremast käest ma olen kinni haaranud, / et alistada tema ees rahvaid / ja päästa lahti

1. Teilband *Jesaja 40,1–45,7*. Biblischer Kommentar. Altes Testament. 2., durchgesehene Aufl. (Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 1989 [esmatrükk 1978]), 122).

²⁷ Bergesi hinnangul kuulub see rida veel küsimuse juurde ja vastus algab järgmises reas: „Mina, Issand...“ (Berges, *Jesaja 40–48*, 181).

²⁸ Kõnede hulka, mis kajastavad Jahve ja rahvaste (või nende jumalate) vahelisi kohtuasju, kuuluvad ka Js 41:21–29; 43:8–13; 44:6–8; 45:18–21; 48:12–15 (Roy F. Melugin, *The Formation of Isaiah 40–55*. Beiheft zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft, 151 (Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1976), 57, märkus 55).

²⁹ Melugin, *The Formation of Isaiah 40–55*, 63.

³⁰ van Oorschot, *Von Babel zum Zion*, 29–30.

³¹ Claus Westermann, *Isaiah 40–66. A Commentary*. Old Testament Library (London: SCM Press Ltd, 1969), 65.

³² Kyros mängib kesksel rollil Jesaja raamatu salmides 44:24–45:25, mida on erialakirjanduses nimetatud ka Kyrose oraakliks.

³³ Roger N. Whybray, *Isaiah 40–66*. The New Century Bible Commentary (Grand Rapids, Michigan: Wm. B. Eerdmans Publishing Company; London: Marshall, Morgan & Scott Publications Ltd, 1975), 105 märgib, et võõramaist päritolu kuninga võituks nimetamine mõjus Deuterotesaja auditooriumile ilmselt suure šokina.

kuningate võõsid³⁴, / et avada tema ees uksi, / et väravad ei jääks suletuks: / (2) Mina käin su ees / ja teen kingud³⁵ tasaseks; / ma purustan vaskused / ja raiun katki raudriivid. / (3) Ma annan sulle pimeduse varjust varandusi / ja peidupaikadest aardeid,³⁶ / selleks et sa teaksid, / et see olen mina, Issand, Iisraeli Jumal, / kes sind on kutsunud nimepidi. / (4) Oma sulase Jaakobi / ja oma valitu Iisraeli pärast / ma kutsusin sind nimepidi / ja andsin sulle aunime, / ehkki sa mind ei tundnud. / (5) Mina olen Issand / ja kedagi teist ei ole, / ei ole ühtegi jumalat peale minu; / mina võötasin sind, / ehkki sa mind ei tundnud, / (6) et teataks päikese tõusu ja -loojaku pool, / et ei ole ühtegi peale minu; / mina olen Issand / ja kedagi teist ei ole. / (7) Mina valmistan valguse ja loon pimeduse, / mina annan õnne ja toon õnnetuse, / mina, Issand, teen seda kõike.

Siiski on Kyros vaid üks VT tegelastest, keda on „Jahve võituks“ (יהוה בְּשֵׁם מֶלֶךְ) nimetatud. VTs ja ka muus Vana-Lähis-Ida kirjanduses tähendab võidmine jumalikkude äravalitust kindla ülesande täitmiseks, seda nt vasallkuningate, preestrite ja prohvetite ametisse määramisel.³⁷ Ent fraasil „Jahve võitu“ on hoopis teistsugune tähendusvarjund, sest seda kasutatakse ainult juuda rahva legitiimse valitseja kohta, kelle on välja valinud Jahve.³⁸ „Jahve võitu“ tiitli omistamine võõramaalasele³⁹ on VT kontekstis erakordne ning tähistab pöördelist muutust Juuda kuningaideoloogias.

³⁴ Kuningate võõde lahti päästmise all tuleks siin tõenäoliselt mõista vaenulike valitsejate relvituks tegemist (Berges, *Jesaja 40–48*, 391).

³⁵ Eestikeelses piiblitõlkes kasutatud sõna „kingud“ järgib Qumrani (הַמִּלְחָמָה) ja Septuaginta teksti, masoreetlikus tekstis kasutatud sõna (הַמִּלְחָמָה) võib pidada laenuks akkadi sõnast *dūru(m)*, '(linna)müür, kaitsevall, kindlus' (Charles H. Southwood, „The Problematic *H^aDÜRİM* of Isaiah XLV 2“ – *Vetus Testamentum*, 25/4 (1975), 802). Masoreetliku teksti järgi ei tasanda Kyrose ees käiv Jahve siin seega mitte mägesid, vaid (Paabeli?) linnamüüre, mis näib vaskuste ja raudriivide konteksti ka paremini sobivat.

³⁶ Kyrosole lubatud varandused ja aarded pärinevad tõenäoliselt müütiliselt rikkalt Lüüdia kuningalt Kroisoselt, kelle Kyros 547 alistas (Berges, *Jesaja 40–48*, 374). Kroisose e Kröösuse nimi on fraseologismina „rikas kui Kröösus“ tänini kasutusel ka eestlaste kõnepruugis.

³⁷ Fried, „Cyrus the Messiah?“, 379 ja *ibid.*, märkus 22 koos viidetega kirjandusele.

³⁸ *Ibid.* VTs kasutatakse fraasi 30 korda, neist enim kümme korda kuningas Sauli ja kolm korda kuningas Taaveti kohta, vt täielikku loetelu kirjakohtadest: *ibid.*, 379–380. Võrdluseks võib välja tuua, et mittejuudi päritolu kuningad mängivad Jahve käsualuste rolli mujalgi VTs, nt on Paabeli kuningas Nebukadnetsar (604–562 e.m.a) Jeremija raamatus (Jr 25:9; 27:6; 43:10) Jahve sulaseks nimetatud.

³⁹ Teise näite välismaise kuninga võidmisest VTs leiab 1Kn 19:15, kus prohvet Eelija saab Jahvelt käsu võida Hasael Süüria (Arami) kuningaks.

Samas on Claus Westermann hoiatanud, et Kyrose võitaks nimetamisest ei tohiks liiga palju järeldada ning „Jahve võitu“ ei tähenda siinkohal mitte lunastavat Messiat, vaid – nagu VTs alati – pelgalt valitsevat monarhi.⁴⁰

Kuidas on siiski õigustatud sellise nimetuse kasutamine Pärsia kuninga kohta, kellel ei oleks tohtinud eksiilielese Juuda legitiimsete ja omamaise päritoluga valitsejatega midagi ühist olla? VT uurijad on Kyrosele sellise tiitli omistamist tõlgendanud mitmeti. Nii nt väidab üks selle küsimuse värskematest käsitlejatest Lisbet S. Fried, et Jahve võitaks sai Kyros kollaborantidest juudalaste kaudu, kes pärslasest vallutajaga koostööd tegid – sel viisil omistati Deuteroseja kihistuses talle nii traditsiooniline juutide kuninga tiitel⁴¹ kui ka terve sellega seonduv Juuda õukonnateoloogia⁴².

Fried toob paralleelina välja Pärsia impeeriumi esimeste kuningate valitsusaja, mil Egiptuse ja Paabeli templite preestrid andsid Pärsia kuningatele Kyrosele, Kambysele (530–522 e.m.a) ja Dareiosele (522–486 e.m.a) edasi omamaiste kuningate tiitlid ja ideoloogiad: nii sai Kambysest Egiptuse vaarao selle kaudu, et jumalanna Neithi preester Udjahoresnet omistas talle vaaraode täieliku titulatuuri; vaaraoks krooniti pärast Kambysest ka Dareios.⁴³ Fried toob lisaks näite, et traditsioonilise Paabeli kuninga kombel osales Kambysest ka Paabeli uusaastafestivalil ning juba tema isa Kyrose eluajal omistati kroonprints Kambysele tiitel „Paabeli kuningas“ (LUGAL TIN.TIR^{ki}).⁴⁴ Sarnasel allutatud rahvaste traditsioone arvesse võtval moel sai Kyroset ka juutide legitiimne kuningas – nagu Saul ja Taavet olid olnud enne teda. Ilmselt tegutsesid kollaborantidest preestrid eesmärgiga suurendada isiklikku mõjuvõimu, mis võis võõrvallutuse käigus kergesti kaotsi minna.⁴⁵

Mingil põhjusel ei maini Fried oma artiklis siinkirjutaja arvates kõige ilmsemat näidet Paabeli kohaliku preesterkonna koostööst Pärsia kuningatega. Selle leiab Kyrose silindri 20. reast, kus on ära toodud Kyrose tituluur, mille moodustavad eranditult traditsioonilised Mesopotaamia

⁴⁰ Westermann, *Isaiah 40–66*, 159.

⁴¹ Fried, „Cyrus the Messiah?“, 386.

⁴² *Ibid.*, 390.

⁴³ *Ibid.*, 384.

⁴⁴ *Ibid.*, 385–386.

⁴⁵ *Ibid.*, 387.

kuningate tiitlid:⁴⁶ „Mina, Kyros, universumi kuningas, suur kuningas, võimas kuningas, Paabeli kuningas, Sumeri ja Akkadi kuningas, maailma nelja ilmakaare kuningas“. Sarnaselt Deuterokesajas Kyrosole omistatud tiitliga „Jahve võitu“ näitab ka silindritekstis kasutatud tituluur, et vähemalt osa Paabeli preesterlikest ringkondadest oli aldis pärslasest vallutajaga koostööd tegema.

Võib arvata, et Kyrose võituks kuulutajad olid oskuslikud religiooni-poliitikud, kelle eesmärk lisaks isikliku mõjuvõimu säilitamisele oli ka Jahve autoriteedi alalhoidmine muutunud oludes, mil juudalastel ei olnud enam omamaist kuningat. Tegelikult Jahve autoriteet isegi suurenes mõtmatult, kuna tema võitnud pärslane sai kogu oikumeeni valitsejaks (sellele vihjab Js 45:1). Jahve võimsuse kasvu näib kinnitavat asjaolu, et kuigi Kyroset sai kogu maailma valitseja, ei omistata talle Deuterokesajas mingisuguseid omadusi, mille tagant võiks aimata vaba tahet või üleüldse mingisuguseid inimlikke jooni. Kyrose tegelaskujul näib Deuterokesajas olevat ainult üks funktsioon – viia ellu Jahve, maailma tegeliku valitseja tahet.⁴⁷

Sarnasusi Kyrose silindri ja Js 45:1–7 (vt ülal) vahel võib veelgi leida. Nii nt ütleb Jahve end olevat nii Kyrose paremast käest kinni haaranud (45:1) kui ka teda tema nimepidi hüüdnud (45:3). Täpselt sama teeb silindriteksti 12. reas Marduk, kes haarab Kyrosel käest – ei ole küll täpsustatud, kas paremast või vasakust – ja hüüab teda nimepidi:

(11) ... Kõiki maid, igaüht (neist), ta [Marduk] uuris ja vaatas, (12) otsides õiget kuningat, oma südame soosikut. Ta haaras käest Kyrosel, Anšani linna kuningal ja nimetas ta nime; kuningluseks kogu kõiksuse (üle) ta lausus tema nime.⁴⁸

⁴⁶ Kyrose silindril ära toodud tituluuri kasutuse kohta Mesopotaamias vt Andreas **Johandi**, „Mesopotamian Influences on the Old Persian Royal Ideology and Religion: the Example of Achaemenid Royal Inscriptions“ – *KVÜÖA Toimetised*, 16 / *ENDC Proceedings*, 16 (2012), 164–167.

⁴⁷ Huvitav on siinjuures see, et Kyros näib Jahve käsualusena tegutsedes seda ise – vähemalt alguses – mitte teadvat, sest Js 45:4 ja 45:5 järgi Kyros Jahvet ei tundnudki, kui viimane teda nimepidi kutsus ja „vöötas“ (heebrea verbi וָוָה 'vööutama' võiks eesti keelde tõlkida ka kui 'ette valmistama' või 'varustama').

⁴⁸ Tekstikohad Kyrose silindrist on akkadi keelest tõlgitud värskeima transliteratsiooni järgi: Irving **Finkel**, „Transliteration of the Cyrus Cylinder text“ – *The Cyrus Cylinder: The King of Persia's Proclamation from Ancient Babylon*. Ed. by Irving Finkel (London; New York: I. B. Tauris, 2013), 129–135.

R. N. Whybray on osutanud, et Deuterojesaja käest haaramise episoodi on tihti ekslikult tõlgendatud⁴⁹ kui vihjet ühele Paabeli uusaastapidustuste (*Akītu*) rituaalile, mille käigus Marduk olevat ametisse määramise või ennistamise märgiks Paabeli kuningal paremast käest haaranud.⁵⁰ Whybray täpsustab, et selles Paabeli uusaastarituaalis⁵¹ ei olnud siiski pistmist kuninga ametisse määramise rituaaliga ja tegelikult oli hoopis Paabeli kuningas see, kes Mardukil käest haaras, et ta linnast välja nn *Akītu*-majja toimetada.⁵² Whybray väljendab ka laiemas plaanis skepsist idee suhtes, et Deuterojesaja oleks olnud Paabeli kirjanduse stilistikast ja religioossetest ideedest sedavõrd mõjutatud, et neid oma õpetuses kasutada.⁵³

Paljud VT uurijad on siiski tunnistanud, et Kyrose silindri ja Deuterojesaja vahel on palju – nii keelelisi kui ka sisulisi – sarnasusi, seda juba alates Rudolf Kitteli 1898. aasta artiklist „Cyrus und Deuterojesaja“, milles on võrreldud Kyrose silindri ridu 12 ja 22 Deuterojesaja salmidega 44:28–45:4.⁵⁴ Lisaks juba mainitud käest haaramise ja nimepidi hüüdmise episoodidele leidis Kittel paralleeli ka Jesaja kirjakoha 44:28 ning silindri teksti 22. rea vahel: esimeses nimetab Jahve Kyrost oma sõbraks ja teises on öeldud, et Marduk ja Nabu armastavad Kyrose valitsemist. Kitteli viimasele võrdlusele võib vaid lisada, et Kyrose silindri 15. reas on Mardukit ka otsesõnu Kyrose sõbraks ja seltsiliseks nimetatud ning öeldud, et Marduk saadab Kyrost teel Paabelisse:

(14) ... suur isand Marduk, oma rahva eest hoolitseja, vaatas rõõmsalt tema [Kyrose] häid tegusid ja õiget südant, (15) tema linna Paabelisse käskis ta tal minna, ta lasi tal ette võtta tee Tintirisse [Paabelisse] ja nagu sõber ja seltsiline läks tema kõrval.

⁴⁹ Vt nt Westermann, *Isaiah 40–66*, 158.

⁵⁰ Roger N. **Whybray**, *The Heavenly Counsellor in Isaiah xl 13–14. A Study of the Sources of the Theology of Deutero-Isaiah*. Society for Old Testament Study Monograph Series, 1 (Cambridge: Cambridge University Press, 1971), 65.

⁵¹ *Akītu* kohta vt lähemalt nt Jeremy **Black**, „The New Year Ceremonies in Ancient Babylon: ‘Taking Bel by the Hand’ and a Cultic Picnic“ – *Religion*, 11 (1981), 39–59.

⁵² Whybray, *The Heavenly Counsellor in Isaiah xl 13–14*, 65.

⁵³ *Ibid.*, 64.

⁵⁴ Rudolph **Kittel**, „Cyrus und Deuterojesaja“ – *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft*, 18 (1898).

Sellel tekstilõigul on teatav sarnasus kirjakohta Js 45:2, kus Jahve ütleb end Kyrose ees käivat. Leitud kokkulangevuste põhjal järeldab Kittel, et Jesaja peatükkide 44–45 ja silindriteksti sarnasuste põhjendamiseks on kolm võimalust: kas Js 44–45 peavad tuginema Kyrose silindril, Kyrose silinder peab tuginema nimetatud peatükkidel⁵⁵ või ei ole need tekstikohad siiski üksteisest otseselt mõjutatud, vaid pärinevad mõlemad samast allikast.⁵⁶ Kittel ise eelistab viimast võimalust ja väidab, et sarnasus võib tuleneda sellest, et Deuterokesaja autor elas Paabelis ja tundis oma ajastu Paabeli õukonnastiili (*babylonischen Hofstil*).⁵⁷ Lähemat analüüsi Js 44–45 ja Kyrose silindri võimalike eellaste, Paabeli õukonnastiilis kirja pandud tekstide kohta Kittel oma artiklis siiski ei paku.

Morton Smith võrdleb Deuterokesaja raamatuga Kyrose silindri esimest poolt (read 1–19, enne kui jutustaja 20. reas jätkab esimeses isikus) ning leiab, et peaaegu kõigile peamistele elementidele tekstis leidub paralleel Deuterokesaja peatükkides 40–48.⁵⁸ Ta jaotab paralleelid lähedasteks ja kaudseteks ning loetleb lisaks juba nimetatutele lähedasteks sarnasusteks veel Kyrose hoolt õigluse taastamise pärast piirkonnas, jumala (Jahve/Marduk) rahulolu Kyrosega, Kyrose läkitamist Paabeli vastu, talle rahumeelse edenemise tagamist ning lõpuks ka Paabeli üleandmist Kyrose kätte.⁵⁹ Kaudsemaks paralleeliks peab Smith sarnast teoloogilist struktuuri, mille eri variante need kaks teksti esindavad.⁶⁰ Smith läheb

⁵⁵ *Ibid.*, 151.

⁵⁶ *Ibid.*, 160.

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ Morton **Smith**, „II Isaiah and the Persians“ – *Journal of the American Oriental Society*, 4/83 (1963), 415.

⁵⁹ *Ibid.*, 415–416.

⁶⁰ *Ibid.*, 415. Kyrose silinder on Smithi hinnangul selle teoloogilise struktuuri primitiivsem käsitlus, milles Marduk on vihane Paabeli kuninga Naboniduse peale tolle halbade tegude pärast ja valib välja Kyrose, volitades teda Nabonidust karistama ning Paabeli rahvast vabastama. Deuterokesaja on seevastu juba Kyrose silindris ilmnenu motiivi küüditatud juudalaste mälestustele ja ootustele kohandatud mugandus, mille järgi Jahve oli vihane oma rahva peale nende kurjade tegude tõttu, andis nad seetõttu babüloomlastele karistada, aga babüloomlased pingutasid karistusega üle ning langesid omakorda Jahve viha alla; seepeale otsis Jahve üles õiglase valitseja Kyrose ning kohustas toda Paabelit karistama ja Iisraeli vabastama. Väärrib mainimist, et sarnast motiivi, milles jumala kutsutud karistaja ka ise hiljem jumalalt karistada saab, võib kohata juba Kyrose verivaenlase Naboniduse Paabelist pärit steelil (vt transliteratsiooni ja tõlget: Hanspeter **Schaudig**, *Die Inschriften Nabonids von Babylon und Kyros' des Grossen samt den in ihrem Umfeld entstandenen Tendenzschriften. Textausgabe und Grammatik*. Alter

Deuterokesaja ja silindriteksti sarnasusi vaagides Kittelist sammu edasi ja arwab, et kokkulangevuste põhjendamiseks ei piisa viitamisest nn Paabeli õukonnastiilile, vaid loetletud paralleelid – eriti mõlema teksti nn ajalooline programm – tõestavad, et nende vahel on „kirjanduslik sõltuvus“ (*literary dependence*).⁶¹ Smith pakub lahenduseks, et mõlemad tekstid põhinevad Pärsia kuningakoja propagandal, mida Kyrose agendid tegid Paabelis – mh ka juudi diasporaa seas – vahetult enne Kyrose triumfi 539. aastal, et oma isanda vallutusele teed rajada.⁶² Smith oletab, et lisaks Kyrose kasuks rääkivale poliitilisele propagandale sai Deuterokesaja neilt Pärsia agentidelt ka teoloogilisi mõjutusi.⁶³

Jättes siinkohal hindamata Smithi oletatud Pärsia mõjud Deuterokesajale,⁶⁴ tuleb tema arutluskäigus siiski ekslikuks pidada eeldust, et Kyrose silindritekstis võiks avalduda Pärsia propaganda *per se*. Nii välistab János Harmatta Kyrose silindriteksti kirjanduslikke mustreid käsitlevas artiklis võimaluse, et silindri kirjanduslik vorm võiks pärineda Pärsia õukonnast

---

Orient und Altes Testament, 256 (Münster: Ugarit-Verlag, 2001), 514–529), mille esimeses tulbas on kirjeldatud, kuidas Marduk vihastab Paabeli peale ning saadab Assüüria kuninga Sanheribi linna karistama. Sanherib kohtleb Paabelit ja selle elanikke eriti brutaalsel moel ning ei pääse ka ise hiljem karistusest, saades hukka omaenda poja (Arda-Mulišši) käe läbi, kes ta Marduki käsul tapab (Sanheribi mõrva ja tema mõrvari nime kohta vt lähemalt: Simo **Parpola**, „The Murderer of Sennacherib“ – *Death in Mesopotamia: Papers read at the XXVIe Rencontre assyriologique internationale*. Ed. by Bendt Alster (Copenhagen: Akademisk Forlag, 1980), 171–182). Sanheribi mõrva on kirjeldatud ka VTs (2Kn 19:37 = Js 37:38), kus tema tapjatena on nimetatud Adrammelekit (= Arda-Mulišši) ja Sareserit ning tema karistamise motiiviks näib olevat Jahve teotamine. Naboniduse Paabeli steelil – nagu ka Kyrose silindri ja Deuterokesaja puhul – on reaalsed ajaloosündmused (Paabeli vallutamine 689. aastal e.m.a ja Sanheribi tapmine 681 e.m.a) rüüatunud teoloogiasse, mille järgi iga üksik ajaloosündmus on ajendatud jumala tahtest. Kyrose silindri käsitlust ei tuleks seetõttu pidada mitte Smithi kombel primitiivsemaks, vaid konkreetsetele ajaloosündmustele (Paabeli vallutamine) kohandatud käsitluseks.

⁶¹ Smith, „II Isaiah and the Persians“, 417.

⁶² *Ibid.*, 417–418.

⁶³ *Ibid.*, 418–419. Pärsia teoloogilisi mõjutusi Deuterokesajale põhjendab Smith sellega, et doktriin Jahvest kui maailma loojast leiab tema arvates ühe oma varasematest avaldumisvormidest heebrea kirjanduses just Jesaja peatükkides 40–48, kus see on üks keskestest teemadest. Smith toob Pärsia mõjude tõestamiseks võrdlevalt välja kirja-kohti zoroastrismi püha raamatu Avesta vanimast osast Gathadest ja üritab nende najal näidata kokkulangevusi Deuterokesaja ja Pärsia traditsiooni vahel.

⁶⁴ Pärsia mõjude kohta juudi religioonile vt (koos viidetega täiendavale kirjandusel) nt Lester L. **Grabbe**, *A History of the Jews and Judaism in the Second Temple Period. Vol. 1: Yehud: A History of the Persian Province of Judah*. Library of Second Temple Studies 47 (London, New York: T&T Clark International, 2004), 361–364.

või kantseleist.⁶⁵ Selle asemel jõuab Harmatta järeldusele, et kuna tekst kubiseb Paabeli kirjandusele omastest elementidest, tuleks võimalikke prototüüpe otsida just sealt. Lisaks selgitab Harmatta, et silindritekstis on eelmise, Uus-Babüloonia dünastia (626–539 e.m.a) mõjude asemel tuvas-tatavad hoopis üle-eelmise Paabeli üle valitsenud suurriigi Uus-Assüüria, eriti kuningas Aššurbanipali (668–627 e.m.a) raidkirjade mõjud.⁶⁶

Ka Antti Laato on õigustatult väitnud, et Kyrose silindril esinevad motiivid ja temaatika on laialt levinud Assüro-Babüloonia valitsejate raidkirjades, ning toob eraldi välja teise Uus-Assüüria kuninga, Asarhaddoni (681–668 e.m.a) raidkirjad, milles temaatilise sarnasusena on samuti kirjeldatud Marduki jt jumaluste viha ja nende linnast lahkumist, Marduki hilisemat halastust Paabelile ja kuningas Asarhaddoni väljavalitust Marduki poolt.⁶⁷ Siinkohal võib täienduseks lisada, et kuninglikud raidkirjad ei ole sugugi ainuke žanr Vana-Lähis-Ida kirjanduses, milles selline motiivistik esineb. Sarnaseid motiive kohtab nt ka selle piirkonna eepilistes tekstides, müütides, kaebelauludes jm žanrites.⁶⁸ Amélie Kuhrt on sedastanud, et Kyrose silinder on traditsionaalne Mesopotaamia kuninglik ehitistekst ja peale selle, et peategelane on rahvuselt pärslane, ei leidu tekstis ühtki välismaist kirjanduslikku elementi.⁶⁹ Niisiis tuleb Kyrose silindril avalduvat propagandat pidada küll pärsiameelseks, kuid teksti ennast nii siult kui ka vormilt Mesopotaamia traditsioonidele tuginevaks.

Peale eelmainitute on Kyrose silindri ja Deuterocesaja seoseid hinnanud paljud teisedki uurijaid. Enamik neist on küll veendunud tekstide sarnasuses, kuid ei ruttu kinnitama, et üks tekst on koostatud otseselt teise eeskujul, ning oletavad sarnasuste taga pigem ühist Vana-Lähis-Ida kul-

⁶⁵ János **Harmatta**, „The Literary Patterns of the Babylonian Edict of Cyrus“ – *Acta antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*, 19/4 (1971), 219.

⁶⁶ *Ibid.*

⁶⁷ Antti **Laato**, *The Servant of YHWH and Cyrus. A Reinterpretation of the Exilic Messianic Programme in Isaiah 40–55*. Coniectanea Biblica. Old Testament series, 35 (Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1992), 66–67.

⁶⁸ Vt Andreas **Johandi**, „The Motif of Divine Abandonment in Some Mesopotamian Texts Featuring the God Marduk“ – *Kings, Gods and People: Establishing Monarchies in the Ancient World*. Ed. Thomas R. Kämmerer, Mait Kõiv and Vladimir Sazonov. *Alter Orient und Altes Testament*, 390/4. *Acta Antiqua Mediterranea et Orientalia*, 4 (Münster: Ugarit-Verlag, 2016), 137.

⁶⁹ Amélie **Kuhrt**, „The Cyrus Cylinder and Achaemenid Royal Policy“ – *Journal for the Study of the Old Testament*, 25 (1983), 92.

tuurilis-kirjanduslikku traditsiooni, millele tuginedes võisid sellised tekstid ka iseseisvalt sündida. Kahe teksti suhte täpsemal määratlemisel oleks tarvilik nende võimalikult täpne dateerimine – selle abil saaks kindlaks teha nende kirjapaneku ajalise järgnevuse. Nagu ülalpool selgitatud, on tekstide – eriti Deuterokesaja kihistuse – täpsem paigutus ajateljele siiski keeruline ja peaaegu igal uurijal on dateerimisest oma versioon. Kui nõustuda varasemate VT uurijate (mh ka Kittel, Smith) hinnanguga, mis peab Deuterokesajat (eriti Js 40–48) autentseks ennustuseks, mille kirjutamise aeg eelneb Paabeli vallutamisele 539 e.m.a, siis ei saa see olla koostatud Kyrose silindri eeskujul, sest viimases kirjeldatakse just 539. a toimunud sündmusi.⁷⁰

Siiski on siinkirjutaja arvates põhjust ennustuste autentsuses kahelda ja Deuterokesaja oraaklid Kyrose kohta tunduvad olevat pigem *vaticinium ex eventu*-tüüpi ennustused, sest prohveti kirjeldatud sündmused tunduvad liiga aktuaalsed, et neid pidada tõelisteks ettekuulutusteks. Kuigi kumu Kyrose vallutustest⁷¹ võis enne 539. aastat küll olla jõudnud Paabelisse ja seal elavate juudalaste kõrvu, ei oleks kaugel eemal toimunud vallutustegevus ennustuse kuulajatele ilmselt sedavõrd veenvat muljet jätnud. Samuti ei pruugiks vaid seetõttu, et Deuterokesaja autorid tahavad sellist muljet jätta, arvata, et tegu on autentse ettekuulutusega.

Enne kui pole päevavalgele ilmunud täiendavat tõestusmaterjali, mis mingil kujul selgelt kinnitaks kirjanduslikku sõltuvust Kyrose silindri ja Deuterokesaja vahel või määraks täpsemalt kindlaks Deuterokesaja kirjutamise aja, on siinkirjutaja arvates ka üsna tarbetu proovida anda lõplikku vastust küsimustele, kuidas täpselt on need kaks teksti üksteisega seotud või kumb autor teisest eeskujul võttis. Samas on välistatud võimalus, et seosed tekstide vahel ülepea puuduvad ja need on loodud teineteisest täiesti sõltumatute kultuuriliste ja religioosete mõtteilmade (mesopotaamlik ja juutlik) väljendusena. Selleks leidub tekstide vahel siiski liiga palju sarnasusi ja tuleb oletada toetumist laiemale ühisele muistse Lähis-Ida kultuuritaustale.

⁷⁰ Nii arvab nt R. N. Whybray, et tekstid ei saa olla otseselt seotud, sest Kyrose silinder peab olema veidi hiljem kirjutatud ning on väga ebatõenäoline, et silindriteksti eeskujuna on kasutatud Deuterokesaja ennustusi (Whybray, *Isaiah 40–66*, 105). Westermann arvab samuti, et ajalistel põhjustel ei saa Deuterokesaja olla kirjutatud Kyrose silindri eeskujul (Westermann, *Isaiah 40–66*, 158).

⁷¹ Kyros oli 553. või 550. aastal e.m.a alistanud Meedia ning 547. aastal Lüüdia riigid.

ESRA RAAMAT JA 2. AJARAAMAT:
KYROSE EDIKT JA JUUTIDE VABASTAMINE PAABELI
VANGIPÕLVEST – AJALOOLINE FAKT
VÕI FIKTSIOON?

Kyros on oluline tegelane ka Esra raamatus, samuti on teda korra mainitud 2. Ajaraamatus. Esra raamat moodustas algselt koos Nehemja raamatuga ühtse teose, mida hakati kaheks eraldi raamatuks jaotama alles Septuagintas ja Vulgatas, ja nende eeskujul ka heebreakeelses tekstis.⁷² 2. Ajaraamatut ühendab Esra-Nehemjaga asjaolu, et 2. Ajaraamatu lõpp (2Aj 36:22–23) on peaaegu identne Esra raamatu algusega (Esr 1:1–3). Selle kokkulangevuse ning ka stiili ja ajaloo teoloogia sarnasuse tõttu Ajaraamatutes ja Esra-Nehemjas on arvatud, et teostel on ühine autor.⁷³ Autor on anonüümne ja kokkuleppeliselt on teda hakatud nimetama Kroonikuks. Esra-Nehemja raamatus kirjeldatud sündmused toimusid ajavahe-
mikul u 538–408 e.m.a.,⁷⁴ seega on varaseim võimalik kirjanepaneku aeg pärast raamatus kirjeldatud sündmuste lõppu, u aastal 400 e.m.a.⁷⁵

Esra ja Nehemja raamatud käsitlevad Jeruusalemma koguduse taastamist pärast Paabeli eksiili. Selles tõlgenduses on pagendusejärgne Iisrael välja kasvanud just Paabeli eksiilikogukonnast.⁷⁶ Tähtsat rolli mängib taastamise juures dokument, mida nimetatakse Kyrose ediktiks, mille arvatakse Kroonik on oma teostesse kirja pannud kolmel korral (2Aj 36:22–23; Esr 1:1–4; Esr 6:2–5).⁷⁷

⁷² Smend, *Vana Testamendi tekkelugu*, 244.

⁷³ *Ibid.*, 245. On ka oletatud, et teosed on kirjutatud sarnaseid muresid, veendumusi ja keelekasutust jagavate autorite grupp (Joseph **Blenkinsopp**, *Ezra-Nehemiah. A Commentary* (Philadelphia: The Westminster Press, 1988), 48). Vt ka Blenkinsoppi argumente selle kohta, et tegu on sama autoriga: *ibid.*, 53. Vt ka Juha Pakkala hinnangut, kes arvab, et seos 2. Ajaraamatuga pole kindel (Juha **Pakkala**, *Ezra the Scribe: The Development of Ezra 7–10 and Nehemiah 8*. Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft, Bd. 347 (Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2004), 297–298).

⁷⁴ Keith N. **Schoville**, *Ezra-Nehemiah*. The College Press NIV Commentary (Joplin, Missouri: College Press Publishing Company, 2001), 26.

⁷⁵ Smend, *Vana Testamendi tekkelugu*, 245. Samamoodi dateerib nt ka Jacob M. **Myers**, *Ezra-Nehemiah*. The Anchor Bible, 14 (Garden City, New York: Doubleday & Company, Inc., 1965), lxx.

⁷⁶ Christoph **Levin**, *Vana Testament* (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2013), 128.

⁷⁷ 2. Ajaraamatu lõpu (36:22–23) ja Esra raamatu alguse (Esr 1:1–3) tekst kattub peaaegu sõna-sõnalt.

Edikti Esra raamatu esimeses peatükis äratoodud redaktsioonis on Kyros kogu oma riigis nii suuliselt kui ka kirjalikult kuulutada lasknud, et Jahve on käskinud Jeruusalemma templi uuesti üles ehitada ning lubanud kogu Jahve rahval kodumaale tagasi pöörduda, kohustades ühtlasi võõrsil elavate juutide naabreid neid mitmesuguse proviandiga varustama (Esr 1:1–4):

(1) Pärsia kuninga Koorese esimesel aastal – et läheks täide Issanda / sõna Jeremija suust – äratas Issand Pärsia kuninga Koorese vaimu, / nõnda et ta laskis kogu oma kuningriigis kuulutada ja ka kirjalikult / öelda: / (2) „Nõnda ütleb Koores, Pärsia kuningas⁷⁸: / Issand, taevaste Jumal, on / andnud mulle kõik kuningriigid maa peal ja ta on mind käskinud / ehitada temale koja Juudamaal olevas Jeruusalemmas. / (3) Kes teie hulgas on tema rahvast, sellega olgu tema Jumal ja see / mingi Jeruusalemma, mis on Juudamaal, ja ehitagu üles Issanda, / Iisraeli Jumala koda; tema on see Jumal, kes asub Jeruusalemmas. / (4) Ja igäuhte, kes iganes on jäänud mõnesse paika, kus ta võõrana / elab, aidaku selle paiga elanikud hõbedat ja kullaga, asjade ja / kariloomadega ning vabatahtlike andidega Jumala koja heaks / Jeruusalemmas!“

Järgnevad salmid (Esr 5–11) kirjeldavad juutide kodumaale pöördumist. Lahkuvad Juuda ja Benjamini hõimud ning preestrid ja leviidid, kellele nende eksiiliaegsed naabrid väärisesemeid ja muud moonat kaasa annavad. Kyros käsib Juudamaale naasjate juhile, Juuda vürstile Sesbassarile välja anda ka templiriistad, mille Paabeli kuningas Nebukadnetsar II oli Jeruusalemmast ära toonud.

Teises Esra raamatu kirjakohtas (Esr 6:2–5), kus Kyrose edikt on äratoodud, on käsitlus erinev. Esr 6:2–5 haakub küll sedavõrd esimese peatüki algusega, et mõlemas on juttu nii Kyrose käsust Jeruusalemma tempel üles ehitada kui ka Nebukadnetsari röövitud templiriistade tagastamisest,⁷⁹

⁷⁸ Dirk Schwiderski, kes on uurinud loodesemiidi kirjavorminguid, jätab Esra 1:2–4 enda uuritavast tekstikorpusest välja põhjendusega, et selles tekstikohas ei leidu kirjadele omaseid formaalseid tunnuseid ja Esr 1:2 sisaldab selle asemel klassikalist saadikuvormelit: „Nõnda ütleb Koores, Pärsia kuningas“ (Dirk Schwiderski, *Handbuch des nordwestsemitischen Briefformulars: Ein Beitrag zur Echtheitsfrage der aramäischen Briefe des Esrabuches*. Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft, Bd 295 (Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2000), 343, märkus 2).

⁷⁹ Jahve riistade tagastamisele viitab ka Js 52:11: „Lahkuge, lahkuge, / minge sealt ära, / ärge puudutage rüvedat; / minge ära selle keskelt, / puhastage endid, / Issanda riistade kandjad!“

ent kahe kirjelduse vahel on ka olulisi erinevusi. Esra kuuendas peatükis on edikt asetatud teistmoodi ajaloolisse raami, sest siin on eksilandid juba Juudamaale tagasi jõudnud ning sattunud Jeruusalemma templit taastades vastuollu kohalike riigiametnikega, kes templiehitust takistada püüavad. Probleem õnnestub lahendada ning templiehitus jätkub kuningas Dareiose (tekstis Daarjaves) teisel aastal (Esr 4:24), kui kuningas käsul otsitakse tõendusmaterjali, mis kinnitaks juutide õigust tempel üles ehitada, ning leitaksegi Ekbatana (tekstis Ahmeta) linnast muistse Meedia aladelt käsikirjarull Kyrose varasema kuulutusega (Esr 6:2–5):

(2) Ja Ahmeta linnas Meedia maakonnas leiti üks rullraamat, ja / selles oli kirjutatud: „Meelespidamiseks. / (3) Kuningas Koorese esimesel aastal andis kuningas Koores käsu / Jumala koja kohta Jeruusalemmas: koda tuleb üles ehitada kui paik, / kus ohverdatakse ohvreid, ja selle alused peavad kindlad olema; selle / kõrgus olgu kuuskümmend küünart ja laius kuuskümmend küünart; / (4) kolm kihti tahutud kividest ja üks kiht uutest palkidest; kulud / tasutagu kuningakojust! / (5) Ka Jumala koja riistad, kullast ja hõbedast, mis Nebukadnetsar / Jeruusalemma templelist ära võttis ja Paabelisse viis, tuleb tagasi / anda, et need pandaks oma kohale Jeruusalemma templisse ja Jumala / kotta.“

Üks oluline erinevus edikti kahe redaktsiooni vahel on see, et kui Esra esimeses peatükis on see kirja pandud heebrea keeles, siis kuuendas peatükis on tekst arameakeelne.⁸⁰ Ootuspärasem oleks olnud, et Esr 1:2–4 oleks kirjutatud aramea keeles, mis oli üks Pärsia impeeriumi ametlikest suhtluskeeltest. Arameakeelset Kyrose edikti on peetud kahest ediktist varasemaks ning Esra raamatu kõige vanemasse ja autentsemasse kihistusse (Esr 5:1–6:15) kuuluvaks.⁸¹

⁸⁰ Kuuenda peatüki edikt kuulub Esra raamatu arameakeelsesesse ossa (Esr 4:6–6:18); Esra tegevust käsitlevad heebrea keeles kirja pandud peatükid (Esr 7–10) sisaldavad ka üht arameakeelset, kuningas Artaxerxeselt (Artahsasta) Esrale saadetud kirja (Esr 7:12–26). Mõned uurijad peavad 6. peatüki Kyrose edikti osaks järgnevast (Esr 6–12) kuningas Dareiose arameakeelsest kirjast, mille viimane saatis Pärsia riigi Eufratitaguse provintsi ametnikele, et nood ei takistaks juutide templiehitust Jeruusalemmas; selle kohta vt Schwiderski, *Handbuch des nordwestsemitischen Briefformulars*, 352, märkus 50.

⁸¹ Pakkala, *Ezra the Scribe*, 3. Pakkala hinnangul võib Esr 5:1–6:15 moodustada Esra raamatu esimese kuue peatüki kontekstis iseseisva, sidusa ja tuumse ühiku, mis ei ole Esra 1.–6. peatüki muudest osadest sõltuv. Peatükid 1–6 võivad Pakkala arvates olla Esr 5:1–6:15 nn *Fortschreibung* e hilisem täiendus. Seega oleks see tuumne osa Esra raamatust oluline allikas Juuda ja Jeruusalemma ajaloo kohta VI saj lõpus.

Edikti kahe redaktsiooni vahel saab välja tuua ka mõned olulised temaatilised erinevused. Nii on Esra kuuenda peatüki ediktis juttu ehitatava templi mõõtudest ning ehitusmaterjalidest (Es 6:3–4), mis esimese peatüki redaktsioonis puuduvad. Lisaks on Esr 1:4 järgi Jeruusalemma templi rajamise toetajateks (väärisesemete, kariloomade jm) eksiilis elavate juutide naabrid, kuid Esr 6:4 andmetel tasub ehituskulud kuninga-koda. Samuti ei ole edikti 6. peatüki redaktsioonis sõnagagi juttu sellest, et juudalased oleksid eksiilist tagasi pöördumas.

Kyrose edikti kaht versiooni võrreldes tekib küsimus, kas vähemalt üht neist (või koguni mõlemat) võib pidada autentseks kuningas Kyrose välja antud määruseks või on tegu vaid kirjandusliku fiktsiooniga. Selles küsimuses VT uurijate seisukohad lahknevad, aga ülekaalus on arvamus, et sellisel kujul, nagu edikt on esitatud Esra raamatus ja 2. Ajaraamatus, ei ole tegemist autentse dokumentiga.

Vähemuses olevatest edikti autentsuse pooldajatest arvab nt Elias J. Bickerman, et mõlemad Esra raamatus esitatud ediktid on autentsed. Esimeses peatükis ära toodud edikt on Bickermani tõlgenduses juutidele adresseeritud suuline teadaanne: selliseid ametlikke avaldusi kuulutasid heeroldid eri keeltes üle kogu impeeriumi.⁸² Seevastu kuuenda peatüki edikt oli juba algselt kirjalik dokument, nimelt riigivalitsuse koosolekul kirja pandud memorandum kuningliku laekuri tarbeks.⁸³ Bickerman peab selliseid žanrimääratlusi piisavaks, et põhjendada, miks esimene edikt on kirjutatud heebrea ning teine aramea keeles, sest suulisi teadaandeid anti juutidele edasi heebrea keeles, aga aramea keel oli Pärsia kuningate diplomaatilise suhtluse keel.⁸⁴

Joseph Blenkinsopp on Bickermanist märksa skeptilisem: ta ei pea piisavaks Bickermani põhjendust, et kaks ediktiteksti Esra raamatus erinevad seetõttu, et need koostati eri funktsioone (suuline teadaanne ja kirjalik memorandum) silmas pidades.⁸⁵ Seevastu väidab Blenkinsopp, et kuigi varased Ahhemeniidide kuningad näitasid üles austust kohalike kultuste

⁸² Elias J. **Bickerman**, *Studies in Jewish and Christian History. A New Edition in English including The God of Maccabees*. Vol. I (Leiden, Boston: Brill, 2007), 73–75.

⁸³ *Ibid.*, 72.

⁸⁴ *Ibid.*, 74. Veendunud on Kyrose edikti autentsuses ka nt Jacob M. Myers, kes ütleb, et edikti autentsuses ei saa mingit kahtlust olla, sest see harmoneeris „suure kuninga poliitikaga“ (Myers, *Ezra-Nehemiah*, xxv).

⁸⁵ Blenkinsopp, *Ezra-Nehemiah*, 74.

vastu, lähtudes poliitiliselt ratsionaalsetest kaalutlustest, ei saa Kyrose ediktides esitatud meetmeid (vahendite kogumine Juudamaale naasmiseks ja templiehituseks, templiriistade ennistamine, ettevõtmise rahastamine riigikassast) esitatud vormis tõe pähe võtta⁸⁶ ja kaht kirjakohta tuleks tõlgendada kui vaba kompositsiooni.⁸⁷ Samuti peab Blenkinsopp ekslikuks oletust, et Kyros andis Juudamaa kohta välja kaks edikti.⁸⁸

Ka uuemates uurimustes ei peeta Kyrose edikti enamasti autentseks. Vastuargumentidena on nt Lester L. Grabbe välja toonud, et tundub ebatõenäoline, et Kyros oleks enda esimesel valitsusaastal (539 e.m.a) välja andnud väikerahvale pühendatud heebreakeelse määruse, mis oli täidetud juudi teoloogiast.⁸⁹ Grabbe arvab veel, et kui keegi Pärsia administratsioonist oleks tõesti välja andnud dekreedid impeeriumi äärealade väikese kogukonna toetuseks, oleks see olnud pigem kohalik satraap või asevalitseja, mitte kuningas, kel impeeriumi rajades oli palju olulisemaidki asjatoimetusi,⁹⁰ ning kahtlane tundub talle ka, et tagasi koju pöörduvate templiehitajate teekonda pidid rahastama nende naabrid⁹¹ või pärslaste valitsus⁹². Lisada võib veel küsimuse, et miks pidi Kyros sellist üsna tähtsusetut uudist üle impeeriumi nii kirjalikult kui ka suuliselt kuulutada laskma, nagu on öeldud Esr 1:1 ja 2Aj 36:22.

Uurijad on ammu täheldanud VT Kyrose ediktide teatud temaatilisi sarnasusi Kyrose silindriga ning mõnikord isegi väitnud, et viimane kinnitab nende paikapidavust. Teatud sarnasusi võib edikti- ja silindriteksti vahel tõepoolest leida. Nii nt on Kyrosel mõlemas oluline roll jumalakultuste taastaja ning inimeste nende algsetesse elupaikadesse tagasi toime-

⁸⁶ *Ibid.*, 62.

⁸⁷ *Ibid.*, 74, 127.

⁸⁸ *Ibid.*, 125.

⁸⁹ Grabbe, *A History of the Jews and Judaism in the Second Temple Period*, 273.

⁹⁰ *Ibid.*, 274–275.

⁹¹ *Ibid.*, 273.

⁹² *Ibid.*, 274. Lisaks toob Grabbe välja, et kahtlust äratavad ka Esra kuuendas peatükis ära toodud ehitatava templi mõõdud ning asjaolu, et Nebukadnetsari poolt Jeruusalemmast röövitud kulda ja hõbedat polnud vahepeal möödunud poole sajandi jooksul üles sulatatud. Diana V. Edelman toob täiendava vastuargumendina välja, et miks pidi Kyros andma käsu templi ehitamiseks impeeriumi äärealade tähtsusetusse provintsi, millel oli pealegi olemas toimiv pealinn (Mispa) (Diana V. **Edelman**, *The Origins of the 'Second' Temple. Persian Imperial Policy and the Rebuilding of Jerusalem*. BibleWorld (London, Oakville: Equinox, 2005), 154).

tajana. Silindritekstis on juttu jumalate tagasi viimisest nende templitesse⁹³ (read 30–31), nende templite taastamisest (rida 32) ja ühes sellega ka nende jumalatega seotud rahva tagasi toomisest (rida 32):

(30) ... Šuannast kuni Aššuri linna ja Susani, (31) Akkadini, Ešnunna maani, Zambani linnani, Meturnu linnani, Derini, kuni Gutimaa piirini, pühapaikadeni üle Tigriise, mis varasematest aegadest hüljatud, nende elupaikadesse (32) jumalad, kes neis elutsesid, ma [=Kyros] viisin tagasi nende kohtadele ja lasin neil hõivata nende igavesed pühapaigad, kõik nende inimesed ma kogusin kokku ja viisin tagasi nende elupaikadesse.

Kõigi nimetatud sarnasuste juures on siiski oluline on märkida, et Kyrose silinder ei puuduta sõnagagi juudalasi ning kõik silindri ridades 30–31 mainitud paigad (Aššur, Susa, Akkad, Ešnunna, Zamban, Meturnu, Der, Gutimaa piir, pühapaigad teispool Tigrist) asuvad Babüloonia südamaale märksa lähemal kui Juudamaa ja Jeruusalemm.⁹⁴ Tasub meeles pidada, et poliitikat, mis lubas jumalakultusi taastada ning küüditatutel koju tagasi pöörduda, ei võtnud esmakordselt kasutusele Kyros, vaid tegu oli Vana-Lähis-Ida valitsejate hulgas levinud praktikaga.⁹⁵

Tuleb nõustuda ka Amélie Kuhrti väitega, et Kyrose silinder on olemuselt liiga „babülotsentristlik“, et kajastada juutide tagasipöördumise küsimust.⁹⁶ Samamoodi võib juudi allikaid pidada liialt „judeotsentristlikeks“,⁹⁷

⁹³ Blenkinsopp näeb siin huvitavat paralleeli: ta leiab, et jumalaid nende pühapaikadesse ennistades toimib Kyros sarnaselt sellega, kuidas ta toimib Esra raamatu salmis 1:7, kus laseb välja tuua varem Nebukadnetsari röövitud templiriistad, et need Juuda vürst Sesbassarile kodumaale naasmiseks kaasa anda, ja sel viisil templi legitiimsust tunnistab (Blenkinsopp, *Ezra-Nehemiah*, 78). Juba varem on sarnasust märganud Jacob M. Myers, kes arvas, et kultusnõud tähistasid samu asju, mida jumalakujud muude kultuste taastamisel (Myers, *Ezra-Nehemiah*, 51).

⁹⁴ Grabbe, *A History of the Jews and Judaism in the Second Temple Period*, 542. Vt ka Robartus J. van der Spek, „Cyrus the Great, Exiles, and Foreign Gods: A Comparison of Assyrian and Persian Policies of Subject Nations“ – *Extraction and Control. Studies in Honor of Matthew W. Stolper*. Ed. Michael Kozuh et al. *Studies in Ancient Oriental Civilization*, 68 (Chicago: The Oriental Institute of the University of Chicago, 2014), 235, 257.

⁹⁵ Kultuste taastamise kohta vt nt Mordechai **Cogan**, *Imperialism and Religion: Assyria, Judah and Israel in the Eight and Seventh Centuries B.C.E.* Society of Biblical Literature Monograph Series, 19 (Missoula, Montana: Society of Biblical Literature and Scholars Press, 1974), 35–41. Küüditatute repatrieerimise kohta vt van der Spek, „Cyrus the Great, Exiles, and Foreign Gods“, 246–249; 257–258.

⁹⁶ Amélie **Kuhrt**, „The Cyrus Cylinder and Achaemenid Imperial Policy“ – *Journal for the Study of Old Testament*, 25 (1983), 93.

⁹⁷ „Judeotsentristism“ kohta juudi allikates vt Briant, *From Cyrus to Alexander*, 46–48.

et pakkuda adekvaatset võrdlusmaterjali Kyrose tegevusele Paabelis. Nimelt ei näidata kummaski tekstis üles huvi seaduspärasuste vastu impeeriumide rajamise juures ega selgitata imperiaalsete valitsejate religioonipoliitika põhisuundi, vaid edastatakse teoloogilist propagandat oma religioosse kogukonna kitsast vaatepunktist. Samuti tuleb tõdeda, et motiiv kultuste taastamiseks on kahes allikas erinev: kui ediktis taastab Kyros Jahve kultuse, millele oli lõpu teinud Nebukadnetsar II, siis silindri ainetel oli kultuste hävitajaks või ajutiseks peatajaks hoopis Nabonidus. Selle põhjal on õigustatult väidetud, et Kyrose tegevus templite taastamisel ja inimeste repatrieerimisel, nagu see on esitatud silindritekstis, ei puudutanud Jahve kultust.⁹⁸

Toodud põhjendustele tuginedes võib väita, et Kyrose silinder ei kinnita Kyrose edikti autentsust juutide eksiilist naasmise ja Jeruusalemma templi taastamise suhtes, nagu on mõnikord arvatud.⁹⁹ Samas tuleb õigluse huvides nentida, et silindritekst ei sisalda ka ühtki vastuargumenti, mis seaks kahtluse alla VT Kyrose ediktide autentsuse. Nii jääbki vähemalt hüpoteetiline võimalus, et VT Kyrose ediktide aluseks on mingi autentne Pärsia administratsiooni suuline avaldus või kirjalik dokument, kuigi neid peab olema VT ideoloogia ja teoloogia huvides tugevalt töödeldud.¹⁰⁰

Üks, mida võib silindri- ja ediktiteksti võrreldes siiski kindlalt väita, on see, et Kyrose silinder on Esra raamatust varem koostatud.¹⁰¹ Seega võib ka Esra raamatu (nagu ka Deuterokesaja) puhul püstitada hüpoteesi, et selle autor oli silindritekstiga tuttav. Sellist hüpoteesi kinnitada või ümber lükata on siiski äärmiselt keeruline ning ediktide ja silindri vahel ei ole võimalik näha nii selgeid paralleele nagu Deuterokesaja ja silindriteksti vahel (nt käest haaramise episood ja nime hüüdmine, Kyrose jumala(te) sõbraks nimetamine). Siinkirjutaja arvates on Esra raamatus ja 2. Ajaraamatus ilmnevaid kaudseid paralleele isegi lihtsam kui Deuterokesaja puhul põhjendada ühise Vana-Lähis-Ida kultuuriruumiga, kust juba

⁹⁸ Edelman, *The Origins of the 'Second' Temple*, 184–185.

⁹⁹ Vt nt Hugh G. M. **Williamson**, *Ezra, Nehemiah*. World Biblical Commentary, 16 (Waco, Texas: Word Books, 1985), 12.

¹⁰⁰ Vrd Grabbe, *A History of the Jews and Judaism in the Second Temple Period*, 549, kes arvab Esr 6:2–5 kohta, et kuigi see võib põhineda autentsel dokumendil, on juudi kirjutajad seda redigeerinud ja algtekst on edasikandumise käigus ka kahjustada saanud.

¹⁰¹ Vt dateeringuid ülal (lk 18).

ammu enne siin võrreldud tekstide koostamist võis leida sarnaseid kirjanduslikke, ideoloogilis-poliitilisi ja teoloogilisi motiive.

KOKKUVÕTE

Nii Kyrose silinder kui ka Jesaja raamatu nn Deuterokesaja-kihistus (ptk 40–55) ja Esra raamat kajastavad Pärsia kuningat Kyros II-t kui läbinisti positiivset tegelast, kelle on välja valinud kohalik jumal – vastavalt Marduk ja Jahve – ning kellele kuulub selle jumala vankumatu toetus. Hoolimata nimetatud ja rohkemastki sarnasustest nähtub silindriteksti ja VT allikate võrdlusest, et nendevahelise otsese „kirjandusliku sõltuvuse“ (st ühe teksti koostamisel kasutati eeskujuna teist või on mõlemal ühine eelkäija) tõestamine ei ole võimalik. Tekstide suguluse tuvastamist raskendavad ka probleemid nende dateerimisega, milles uurijad pole senini konsensust saavutanud. Niisiis võib öelda, et tekstide seoseid on kuni täiendavate allikate päevalgele tulekuni võimatu täpsemalt määratleda.

Samuti on eeltoodud põhjustel võimatu käsitleda Kyrose silindrit kui tõendusmaterjali selle kohta, et VTs esitatud sündmused juutide ajaloost – nt see, et Kyros vabastas juudid Paabeli vangipõlvest – on tõesed. Nagu näitas Kyrose silindri põgus analüüs, ei ole selles tekstis sõnagi juttu ei juutidest ega ka geograafilisest piirkonnast, mida võiks kaudseltki nende kodumaaga seostada. Pigem võib arvata, et käsitletud tekstid on seotud regioonis levinud üldisemate kultuurimõtjude ja ka Pärsia kuningate laialt kasutatud poliitikaga, mis üritas impeeriumi eri paigus sobituda kohalike tavadega. Nii sai Pärsia valitsejast Egiptuses vaarao, Mesopotaamias Mardukit ning Juudamaal Jahvet truult teeniv imperaator.